

7915

hess

5162
hug.

4694

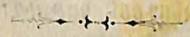
Ս. ԷՉՄԻԱԾՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ս. ՀՈՒՓՍԻՄԵԻ ՎԱՆՔԻ ՇԻՆՈՒԹԵԱՆ

ԱՄԵՆԱՀԱՄԱԹՕՏ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

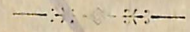
Այցելուների համար

Կազմեց

Միաբանս. Էջմիածնի

ԵՐԵՄԻԱ Վ. ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ

ՎԱՂԱՐՇԱՊՕՏ

Էջմիածնի Տպարանս. Էջմիածնի

1912

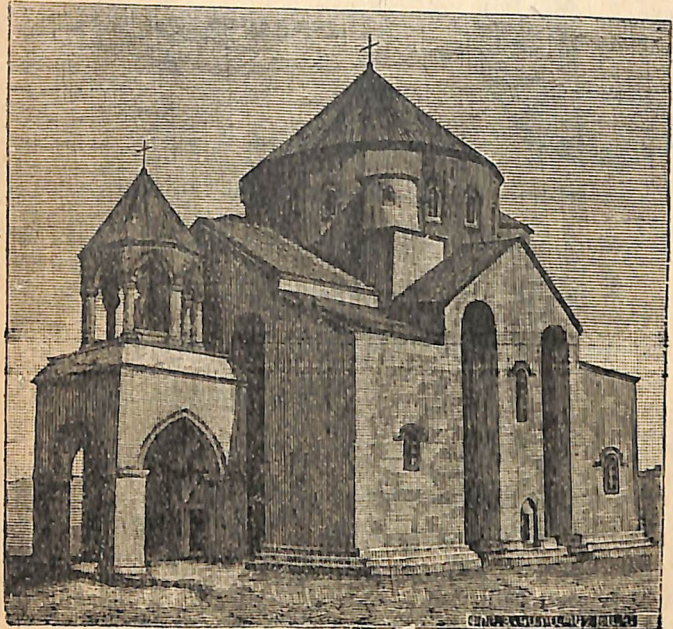
515

1 1912

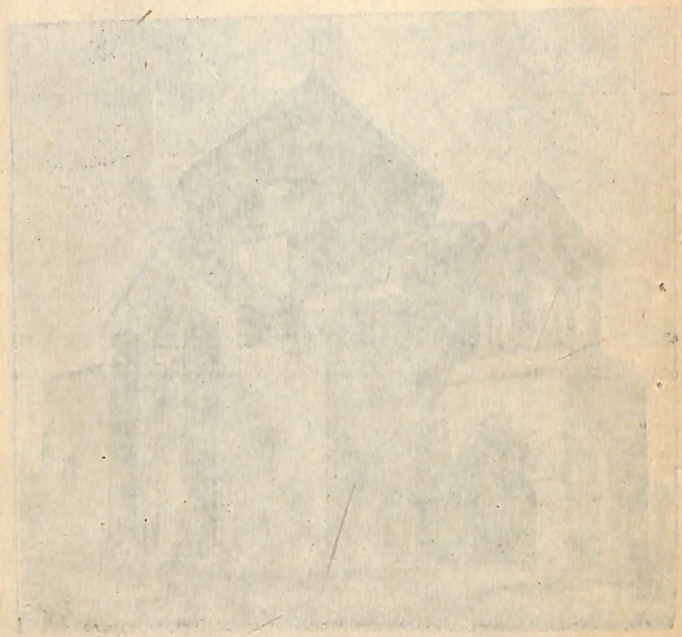
2

5/6x

Համանախարհի
 Տ. Տ. ԳԷՈՐԳԵ.
 ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՒԴՈՍՍԻ
 ամենայն Հայոց

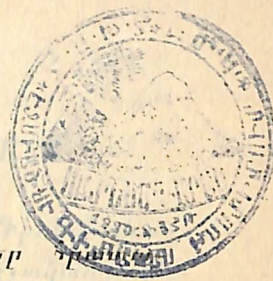

Ս. ՀՈՒՓՍՍԻՒՄԻ ՎԱՆԲ.

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԸՆԹԵՐՑՈՂՆԵՐԻՆ

Այս և հման գրքայինք զբաղակա
րակելով մեր հպատակն է օտար և
մեր սպրի սյցելուներին և մանաւանդ
զպրոցական աշակերտներին ճիշտ ու
համառօտ տեղեկութիւններ տալ որ-
պէս ուղղեցոյց:

ս. Գալսեղի Ժանքի լանանայր
Նրեմլիս վ. Ասեփանեան

Մ. ՀՌԻՓՍԻՄԷԻ ՎԱՆՔ

Հոռվմայեցւոց կայսր Դիոկղիտիանոսի հալածանքից 287 փրկչական թւին Հայաստան փոխշող կոյսերի մէջ էր նստե ս. Հովհաննէ կոյսը, որ նշանաւոր էր իւր սոհմական ազնուականութիւնով, աննման զեղեցկութիւնով, հանձարով և բրիստոնէական անձնագոհութիւնով:

Հայաստանում էլ կոյսերը խիստ հալածանքներ կրեցին Տրդատի կողմից, որ Դիոկղիտիանոսի պէս բրիստոնէութեան դէմ հալածանքներ էր վարում:

Վաղարշապատի մայրաքաղաքի այգիների հնձաններից մէկում դտան բրսիստոնեայ կոյսերին:

Տրդատ թագաւորը հաւանելով ս.

Հռիփսիմէին կամեցաւ նրա հետ ամուսնանալ, բայց սուրբ կոյսը հաւատարիմ մնալով իւր քրիստոնէական հաւատին, արճամարեց թագուհու ունեցած պատիւները ու պալատական ճոխութիւնները և իւր 32 ընկերուհիներէ հետ ընդունեց նահատակութեան պատկը:

Երկար ժամանակ չանցած հեթանոս, քրիստոնէութիւնը հալածող Տրդատ թագաւորը ս. Գրիգոր Լուսաւորչի յորգորներէ ու քարոզներէ շնորհիւ ամբողջ թագաւորական տնով ու պալատականներով ընդունեց Քրիստոսի ս. Աւետարանը, որից յետոյ ս. Հռիփսիմէի ու նրա հետ նահատակուած կոյսերին թագեց նրանց նահատակութեան տեղում և գերեզմանի վերայ վկայարան կանգնեցրեց:

Ս. Հռիփսիմէի վկայարանը կամ այժմեան վանքը գտնուում է Երևանի

ճանապարհի վերայ և ս. Էջմիածնից գէտ հիւսիս արևելք՝ մի վերստ հեռու:

Վկայարանը շինած է ս. Գրիգոր Լուսաւորչի օրով և շինութեան գործին ուղղակի մասնակից են եղել Աբգար թագաւորը, Աշխէն թագուհին և Տրդատի քոյր՝ Խոսրովիդուխտը: Ինչպէս Ագաթանգեղոսը յիշում է, նոյնիսկ ս. Հռիփսիմէի նշխարների համար տեղ փորողը ս. Լուսաւորչի ցուցումներով եղել են արքայական տան անդամները:

Կոյսերի շիրիմը գտնուում է տաճարի ուղիղ բեմի տակ՝ մի կամարակապ դամբարանի մէջ, որը մօտ մի սաժէն բարձրութիւն՝ նոյն չափ էլ լայնութիւն ունի, իսկ վկայարանի մուտքը հիւսիսային աւանդաանից է:

Այժմ ս. կոյսի շիրիմի վերայ դրուած է մարմարեայ տապանաքար կոյսի պատկերով և շատերը թիւր ու սխալ հասկացողութիւնով կարծում են,

Թէ նշխարները այդ նորածե գազազի մէջ են:

Ս. Լուսաւորիչ և Տրգատ Թագաւորը առաջին մատուռը կամ վկայարանը շինեցին Փրկչական 301 թւին. Թէ ինչ ձև ունէր այն, ոչ մի պատմագիր չի յիշում. միայն յիշատակում են, Թէ վկայարանը շատ մութ և նեղ էր:

Պարսից Շապուհ Թագաւորի զօրքը 380 թւին այդ սրբատաշ կոփածոյ քարերից շինած մատուռը քանդում է: 395 թւականին Մեծն Ներսէսի որդի ս. Իսահակ հայրապետը, ինչպէս յիշում է Ստեփաննոս Աստղիկը, վերանորոգում է*:

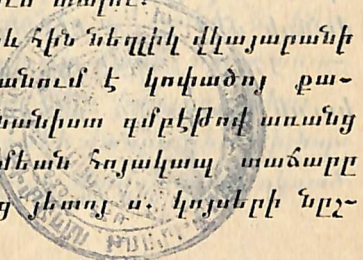
Կոմիտաս կաթողիկոսը դեռ հայրապետական գահը չբազմած, երբ դեռ ս. Հովհաննէի վկայարանի Փակակալ էր, մեծ փափագ ունէր նորոգելու այն, որովհետեւ 395 թւից մօտ 224 տարի

*) Shu. Աստղիկի երես 178,

էր անցել և նորից կարօտ էր վերանորոգութեան: Այդ ցանկութիւնը նա կատարեց կաթողիկոսութեան հէնց առաջին տարուց. այնէ 618 թւից սկսելով վերաշինութեան գործը:

Ամենից առաջ քանդում է հին մութ մատուռը հիմնովին, և գանելով նահատակ կոյսի նշխարների արկղը, Լուսաւորչի և ս. Իսահակի կնիքներով կնքած՝ չի համարձակուում բաց անել. այլ ինքն էլ իբ հայրապետական կնիքով կնքում ու դնում է բացօդեայ անգում, որ նախ եկեղեցին շինուի ու չորանայ և երկրորդ հաւատացեալ ժողովրդին հնարաւորութիւն տայ զալ երկրպագութիւն տալու:

Այնուհետեւ հին նեղրիկ վկայարանի անղը կառուցանում է կոփածոյ քարերով ու լայնանիստ գմբէթով առանց սիւնների այժմեան հոյակապ տաճարը և այս ամենից յետոյ ս. կոյսերի նըշ-

խարները ամբողջում է իր նախկին
տեղը-այժման տաճարի բեմի տակ:

Ս. Հռիփսիմէի վանքի վերաշի-
նութեան պատմութիւնը աւանդում է
Սերէոս եպիսկոպոսը, որ ժամանակա-
կից էր Կոմիտաս կաթողիկոսին: Վեր-
ջապէս այսօր իսկ արևմտեան կամարի
տակ լուսամուտի վերեր գրտի կողմից
զանգագատան մօտ կայ հետեւեալ արձա-
նագրութիւնը*) Զանգակատունը, որ
կանգնած է շորս քարեայ սիւների
վերայ, որոնցից երկուսը տաճարի
դռան պատի հետ են միացած:

Եզրագար կաթողիկոսը, որ շատ
եկեղեցիներ շինեց, ինչպէս յիշում է
Սրմէօն կաթողիկոսը, ն. Հռիփսիմէի
վանքի մէջ էլ բարեկարգութիւն արեց:

1776 թ.ին մենաստանի քառու-
կոսի պարիսպը բրզերով ու քարաշէն

*) Տեսնել պրոպի վերջում.

որտասաշ կամարածե մեծ գուռը շի-
նեց ս. Էջմիածնի միաբան Մկրտիչ
Եպիսկոպոսն իր սեպհական միջոցներով
և ունի արձանագրութիւն:

1790 թ.ակամին Կարնեցի Ղուկաս
կաթողիկոսը շինել է տալիս աւելի
հոյակապ և փառաւորագոյն զանգա-
գատուն արժանայիշատակ Կալկաթացի
Խաչատուր ազա Զնթլումեանի միջոց-
ներով:

Ս. Կոյսերի յիշատակը յարզի է
ոչ միայն հայ բրիտանիայ ժողովրդի,
այլ և օտար բրիտանեայ հաւատացող-
ների առաջ եւ: Եւ կաթողիկ հոգևո-
րականները՝ որպէս պատմում է Առա-
քել պատմագիրը, փորձ են անում
զաղտուկ վեր առնել ու տանել ս. կոյ-
սերի նշխարները մի մասը, որից առա-
ջանում են նոյն նոյն իսկ կոիւններ:

Ս. Հռիփսիմէի վանքը դեռ Փիլիպ-
պոս կաթողիկոսի ժամանակից սկսած

4694

ունեցել է և այսօր էլ ունի իր վանահայրը և ինչպէս յիշում է հանգուցեալ Աբէլ եպիսկոպոսը,*) Սիմէօն կաթուղիկոսի օրով ունէր մօտ 60 որբ, անտէր մանուկների համար ապաստարան. կրթարան, որոնք և վանքի հովանաւորութեան տակ մեծացել, սնուել և դասել են եկեղեցու կատարեալ անձնագոհ պաշապաններ, ինչպէս մենք այդ կտեսնենք, երբ կխօսենք ս. Էջմիածնի շինութեան և ժառանգաւորաց դպրոցի մասին, օրը մինչև Գէորգեան ձեմարանի բացուիլը գոյութիւն ունէր: Ս. Հովփսիմէի հին խցերը գտնուում էին տաճարի արևմտեան հիւսիսային**)

*) Տես. «Արարատ» 1875

*) 1885 Թուականին ես իմ նրկու լնկերներից-այժմս Թեմական տեսուչ Տ. Առաջնասնեանի եւ Թեմակ. զգրանոցի տեսուչ Ա. Չիլինկարեանի հետ մօտ 3 ամիս այդ վին խցերի մէջ ննք ապրել եւ ձեմարան յսնախել:

և հնագոյնները՝ արևմտ. հարաւային կողմում:

Ս. Էջմիածնի միաբան վաղարշապատցի երջանկայիշատակ Երեմիա արքեպիսկոպոս Գալստեանը այդ հասցած և խարխուլ սենեակները քանդեց. վանքի բազը ընդարձակեց արևելեան և հարաւային կողմից, հին հողեղէն պարիսպը վերցնելով, սրբատաշ քարերով նոր պարիսպ կանգնեցրեց: Շինեց և սրբատաշ քարերով երկյարկանի բնակարարան:

Վաղածամ մահը արգելք եղաւ Երեմիա արքեպիսկոպոսի շինարար գործունէութեան. նրա թողած զումարով ի Տէր հանգուցեալ Մկրտիչ կաթուղիկոսը վայելուչ կերպով վերանորոգեց տաճարը ներսից և դրսից այնպէս, ինչպէս այժմս կայ:

Երեմիա եպիսկոպոսը վախճանուել և թաղուել է ս. Հովփսիմէի մենաստա-

նի արևելեան կողմը 1897 թւին: Շինարար Երեմիա արքեպիսկոպոսի զերեզմանը դեռ տապանաքար չունի:

Վեհափառ հայրապետի բարեհաճութիւնով պէտք է դրուի մարմարեայ տապանաքար, որ ուշանում է վարպետ չըլինելու պատճառով:

Կան թէ դրսում և թէ տաճարի մէջ ամփոփուած հայրապետական շիրմներ, որոնցից մի քանիսը աւելորդ չենք գտնում արձանագրել:

Տաճարի մէջ տեղը բեմի հանդէպ աւանդութեան համաձայն, թաղուած է եկեղեցին կառուցանող Կոմիտաս կաթողիկոսը:

ՅԱԿԵԼՈՒԱԾ

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

5054

ա*)

«Ես Կոմիտաս եկեղեցապան սրբոյ Հոփսիմէի, կաթղեցայ յաթոս սրբոյն Գրիգորի և շինեցի գաւառ սրբոց վկայիցս Վրիստոսի»:^{**})

բ)

«Ի թուիս ոճ^բ (յամի 1653) Վրիստոսի ծառայ Փիլիպպոս կաթողիկոս ամենայն Հայոց վերստին նորոգեցի զեկեղեցի սրբոց կուտանացն Հոփսիմեայ և Գայիանեայ»:

գ)

«Ձանգակատունս այս յեշատակ իւր կանգնեալ, աղնիւ աղայ Սաշիկ իշխանն պերճացեալ, որ էր տոհմիւ քաջ Զնթլումեան գովեցեալ»:

*) Համեմատել զ-ի հետ.

***) Թւական յունի

որդի պարոն Առաքելի յատկացեալ-
 նոր Զուգայու ի Հնդիկս գնացեալ,
 ի Կալկաթա մեծ քաղաքի բնակեալ.
 ուր և գործով պարճանք ազգի երևեալ,
 ի բազումազգս բարի անուամբ հռչակեալ.
 յԱնգլիացեաց թագաւորէն օժտեցեալ,
 սգիւտայ մանեակ և պատկերաւ պսակեալ,
 իսկ զկնի վախճան բարի ընկալեալ,
 Ռայ ընդ Չայի, Աստն ի վերայ յաւելեալ.
 Այսինքն է թիւ Փրկչին ոչդ.» (1790):

դ).

«Շնորհիւ տ՛նն Աստուծոյ արաա-
 քին պարիսպ սրբոյ վանիցս հանդերձ
 բրգովքս և կամարակապ դրամբս՝ ար-
 դեամբ տ՛նն Սիմէօնի սրբազան կա-
 թուղիկոսի սպասաւոր Մկրտիչ եպիս-
 կոպոսին ՚ի յիշատակ իւր և կրկնակի
 ծնողաց իւրոց հոգևորաց և մարմնա-
 ւորաց. ի ա՛մի ե, ի յունիսի ե. ըն»:

ե)

Ներսի կողմից արեւելեան պատի մէջ.

Ք՞ս աճ յիշեա զԿոմիտաս
 Հայոց կաթողիկոս շին
 աւղ սրբոյ Հոփփսիմէի*)

զ)

Ես Կոմիտաս եկեղեցապան սր
 բոյ Հոփփսիմէի կոչեցայ յա
 թոս սրբոյն Գրիգորի շինեցի
 գտաճար սրբոց վկայեցս քի.*)

է)

Աւագ խորանի ձախակողմեան որմի վրայ
 աստիճաններից բարձր.

Ի թւիս ՉԽԵ.

Ի պատրոնութեան իշխանաց իշխա-
 նին մեծին շահնշահի և արուղին ես շի-
 բին խաթունս ու պայալուն խաթունս ու
 թաւղթէս ու թալէս ու խոճէս ու դա-
 յիրս թողաք զհոփփսիմուցս զբարեակին

շարխառն և զշահնախն բարակի հակն
արդ ի մերոյ կամ յաւսարաց իմե-
ծաց կամ ի փոքունց խափանել ջանս
ՅԺԸ հայրապետացն նդոված է կայենի
և յուզայի մասնակից է և յիբ հաւա-
տէն ապիգար է յամէն յազգէ նալաթ
է աւրհնել հող զնայ մի ծածկեսցէ
կատարիչքն աւրհնեն յոց վարամ գրիչ.
(«վար» և համ») բաժանուած են.*)

բ)

Փիլիպպոս կաթողիկոսի օսպանագիրը

«Հազար հարիւր չորս թուին,
մարտի քսան և հնգին վախճանեցաւ
Հաղբակեցի Փիլիպպոս սքանչելագործ
կաթողիկոս ամենայն Հայոց, և եղաւ
սուրբ նշխարք նորա յայսմ շիրիմի,
որոյ յիշատակն օրհնութեամբ եղիցի»:

*) Այս արձանագրութիւնները տես Ս. Բարատ.
1898 երես. 441—42. Հ. Գ. Վ. Յովսէփեան.

Երկու կաթողիկոսների շիրիմներ
կարապետ Ուրհեցու և Աստուածատուր
Համադանցի գտնուում են դանգակա-
տան դրան մօտ:

թ)

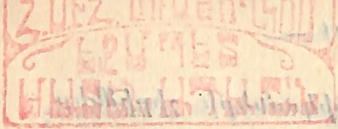
Նոր շինութեան հարաւային մուսքի գրան
նակասի արձանագրութիւնը

«Կառուցան բնակարանք և պարիսպ
վանուցս ի ձեռն վանահօր տ. Երեմիա
ա՞պսի Վաղարշապատեցւոյ արդեամբ
բարեպաշտ ժողովրդեան Ն. Նախիջե-
ւանայ և այլ տեղեաց յամի տ՛ն 1894»:

ժ)

Երկարկանի շինութեան հարաւային
նակասին

«Շինեցաւ կրկնայարկ բնակարանս
վանիցս վանահօր ծախիւք և աշխա-
տութեամբ Երեմիա արքեպիսկոպսի
Վաղարշապատեցւոյ յամի 1894.»

Բանաստեղծներին աղբիւրներ *)

- ա) Առաքել Պատմագիր
- բ) Ազաթանգեղոս
- գ) Արէլ արքեպիսկոպոս
- դ) Ստորագրութիւն Կաթ. Էջմ. և գաւ. նոցին
Յովհ. եպ. Շահխաթունեան
- ե) Զամբու
- զ) Այրարատ Ալիշանի
- է) Շիրակ Ալիշանի

Վ. Բիպակ. 9-րդ երես. 5-րդ տողում Աբգարի
փոխանակ պիտի լինի Տրդատ.

*) Այս պրիւնցիպները կազմելու մենք օգտուեցանք վերեւում յիշած գրքերից եւ գեր. Յուսիկ արքեպիսկոպոսի գիտողութիւններից, որի մասնաընթացակալութիւնն.

Մեր Աւստաստիւնները

- 1). Ուղղիցոյց օտար լիզուի աւանդումը բնական ձևով. փորձ. դասերով. չերքեղախօս, վրախօս և տասնկախօս դպրոցներում . 30 կ.
- 2). Դէպի Սիրիւրիա, Յարիցիւնից մինչև Իրկուսակ . 10 կ.
- 3). Ինչպէս են կազմում գրքերը. կազմարարութեան արհեստ . 25 կ.
- 4). «Երկու եզրայր». դպրոցկան կեանքից . 15 կ.

Ս. Էջմիածնի հրատարակութիւններ

- № 1. ս. Հոփոսիմէ.
- № 2. ս. Գայանէ.
- № 3. ս. Շողակաթ.
- № 4. ս. Էջմիածին.
- № 5. ս. Էջմիածնի հաստատութիւնը, նոր վեհարան, Սինոդ, Սպարապետան, ձեմարան, միարանական բնակարաններ և այլն:

Die Besondere

- 1. ... 17 f.
- 2. ... 27 f.
- 3. ... 10 f.
- 4. ... 30 f.

Die Besondere

- 1. ...
- 2. ...
- 3. ...
- 4. ...
- 5. ...
- 6. ...
- 7. ...

7915

ԱՄ Գալագիտական գրադարան

MAL008180

